

de Architect

jaargang 31, ten Hagen & Stam bv, mei 2000

de Architect

jaargang 31, mei 2000

Omslag Rafael Moneo, Kursaal San Sebastián
foto Duccio Malagamba

Actualiteiten

- 11 **Station Leuven onder dak** Samyn & Partners
winnaar ontwerpwedstrijd Marc Dubois
- 12 **Alsop aan de slag met Rotterdam CS**
Architectenkeuze stationsgebied
Ben Maandag
Architectenkeuze CS verhult zichtlokatie
Kanttekening bij stationsplannen voor
Rotterdam Mathis Güller
Dilemma's bij architectenkeuze ziekenhuis
Alberts & Van Huut winnaar besloten prijsvraag
Noor Mens
- 13 **Opinie Te groot voor een klein land?** Rem
Koolhaas krijgt Pritzkerprijs Janny Rodermond
Wie anderen volgt loopt zelf nooit voorop
Tentoonstelling Borromini in Wenen
Reinhard Seiß
- 14 **Duitse architectuur van de 20-ste eeuw**
Tentoonstelling in het DAM Claus Kämpf
Actualiteiten kort

Bedrijventerreinen

- 22 **Redactioneel Netwerkomgeving**
Harm Tilman
- 24 **Potentie van de tussenruimte** Van
bedrijventerrein naar werkmilieu Harm Tilman
- 32 **Modieus, efficiënt en aantrekkelijk tegelijk**
Philips High Tech Campus in Eindhoven van
Inbo, JHK en Juurlink & Geluk Harm Tilman
- 38 **Doorbreking van typologische impasse**
Drie eigentijdse bedrijfsgebouwen van Onix,
Snelder en VMX Ernie Mellegers

Projecten

- 48 **Monumenten voor een nieuwe tijd**
Recent werk van Wiel Arets Janny Rodermond
- 60 **Juwelen van glas en licht** Kursaal in
San Sebastián van Rafael Moneo Jorge Sainz
- 66 **Een intelligente schoenendoos** Baanwinkel
Pedico in Scherpenheuvel van Meta
architectuurbureau Marc Dubois
- 70 **Niet voorbij het lint** Combinatiegebouw
van Claus & Kaan architecten in Amsterdam
Dave Wendt

Techniek

- 78 **Regels voor het informele** Verbouwing
25 kV-gebouw in Rotterdam door Robert Winkel
architecten Ed Melet

Media

- 83 **Organisatorische formules** Harm Tilman
Vincent Ligtelijn (samenstelling)
Aldo van Eyck. Werken Liane Levfaivre,
Alexander Tzonis Aldo van Eyck, Humanist
Rebel, Inbetweening in a Postwar World
Dirk van den Heuvel
- 84 **Herman Hertzberger** De ruimte van de
architect; lessen in architectuur 2 Olv Klijn
en Joks Janssen
Hans Ibelings (red.) Van den Broek en Bakema
1948-1988. Architectuur en stedenbouw.
De Functie van de Vorm Ernie Mellegers
- 85 **Hans van Dijk, Maarten Kloos, Aart Oxenaar,**
Vincent van Rossem, John Thackara,
Jannes Linders (foto's) Benthem Crouwel
1980-2000 Maarten Willems
- 86 **Kees Christiaanse, Pieter Christiaanse**
en Ingrid van Ommen Kees Christiaanse
Siebe Bakker en Dennis Kaspori
Signalementen: Gebouwen
- 87 **Nieuw op Internet** Klaas de Jong

Design en interieur

- 91 **Job Smeets maakt serieprodukten en**
'extrêmes uniques' Olof Koekebakker
- 96 **Twee badkamers van Schroeviers-Kira**
Architecture Marc Schoonderbeek

Produktinformatie

- 99 **Light + Building Beurs in Frankfurt** Ed Melet

108 Summary

Juwelen van glas en licht *Kursaal in San Sebastián van Rafael Moneo* De nucleus van iedere badplaats is het Casino of het Kurhaus. Ter vervanging van haar nimmer florerende casino organiseerde de gemeente San Sebastián een besloten prijsvraag voor een nieuwe Kursaal die door Rafael Moneo nipt werd gewonnen. Gebaseerd op een ontornbaar stedenbouwkundige principe, is het gebouw een perfecte synthese geworden. Overdag is het deel van het landschap, 's nachts gaat het op in de stad. Deze tweezijdigheid lijkt eveneens representatief te zijn voor de in het bouwwerk ondergebrachte functies.

Jorge Sainz Foto's Duccio Malagamba

Aldo Rossi herinnerde ons eraan, met de bedoeling dat we het nooit meer zouden vergeten: de traditionele Europese stad bestaat uit een neutraal weefsel van woningen waartegen de monumentale gebouwen als markante vormen afsteken. Rafael Moneo heeft in zijn ontwerp voor de Kursaal van San Sebastián op een knappe manier recht gedaan aan dit rotsvaste principe van de stedelijke architectuur.

In zijn toelichting op het ontwerp zegt Moneo dat de twee volumes waaruit het gebouw bestaat begrepen moeten worden als "twee enorme steenklompen die verzeild zijn geraakt in de monding van de Urumea rivier: ze horen niet bij de stad, maar maken deel uit van het landschap". Inderdaad voegen de scheve en verdraaide prisma's zich op een vanzelfsprekende manier in in de prachtige natuur die San Sebastián omringt. Maar tegelijkertijd dragen ze wel degelijk bij aan de totstandkoming van een op en top stedelijk ensemble dat alles in zich heeft om uit te groeien tot een brandpunt van het stedelijke leven.

De voorgeschiedenis van de Kursaal gaat terug tot in de Belle Époque, toen San Sebastián het vakantieoord van het Spaanse koningshuis was. Om te profiteren van het toerisme dat zich destijds concentreerde in Biarritz en Monte Carlo, besloot het stadsbestuur tot de bouw van een groot casino. De bloei van dit nieuwe vertier was echter van korte duur: het casino, geopend in 1921, werd weer gesloten in 1924 na een landelijk verbod op kansspelen. Het gebouw leidde een kwijnend bestaan totdat het in 1972 werd gesloopt; aansluitend werd een prijsvraag voor nieuwbouw uitgeschreven die niet tot enig resultaat leidde. Pas toen het bouwterrein in 1985 in handen van de gemeente raakte, kwam er een einde aan de langdurige impasse. Tot een nieuwe prijsvraag werd een beperkte groep architecten toegelaten: uit het buitenland Mario Botta, Norman Foster en Arata Isozaki en van Spaanse zijde Rafael Moneo, Juan Navarro Baldeweg en het koppel Corrales & Peña Ganchegui. Moneo kwam met een krappe meerderheid van stemmen als winnaar uit de bus, vóór Navarro Baldeweg.

Het programma van de Kursaal bestaat in hoofdzaak uit een concertgebouw met een grote en een kleine zaal, en een congrescentrum met ruimte voor alle bijbehorende voorzieningen. Moneo heeft de concertzalen ieder afzon-

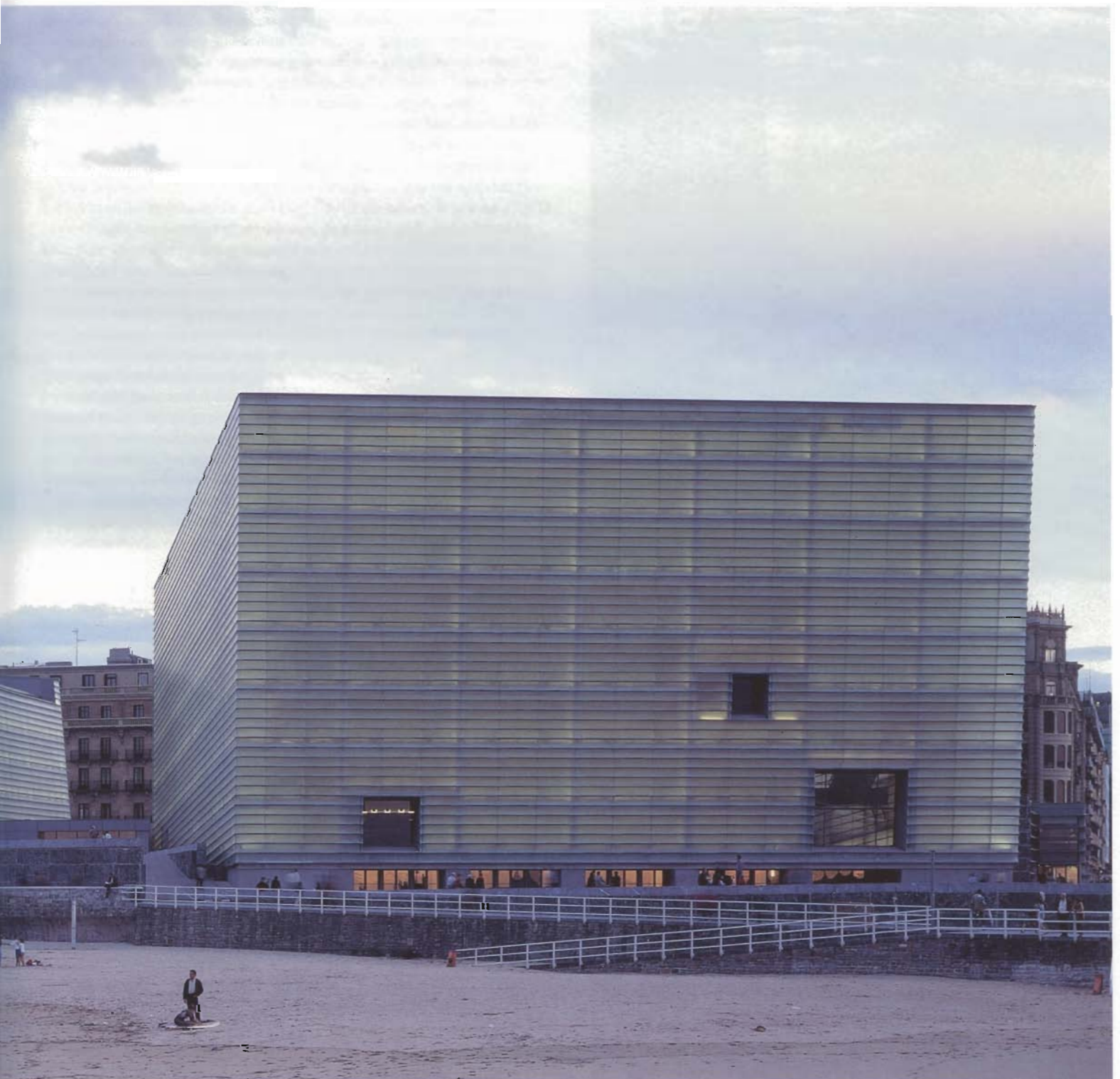

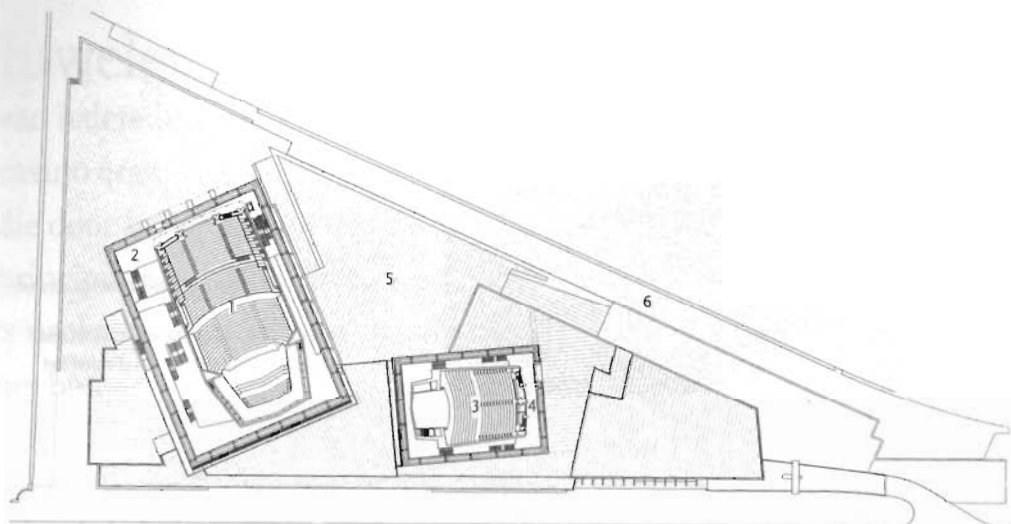

linkerpagina

linksonder Het gebouw gezien vanaf het strand.

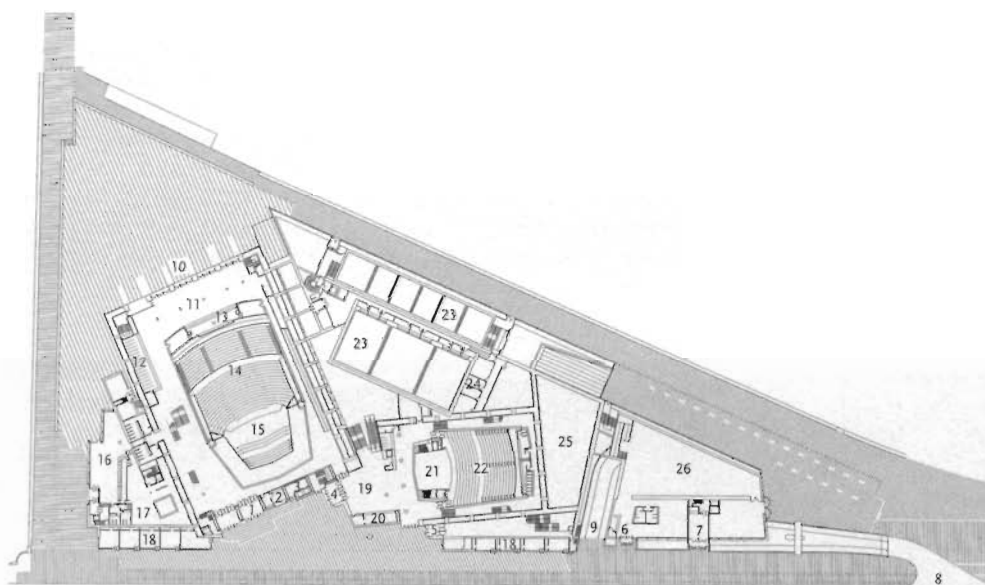
links De Kursaal op de grens van stad en zee.
onder Beide volumes gezien vanaf vanaf het strand.

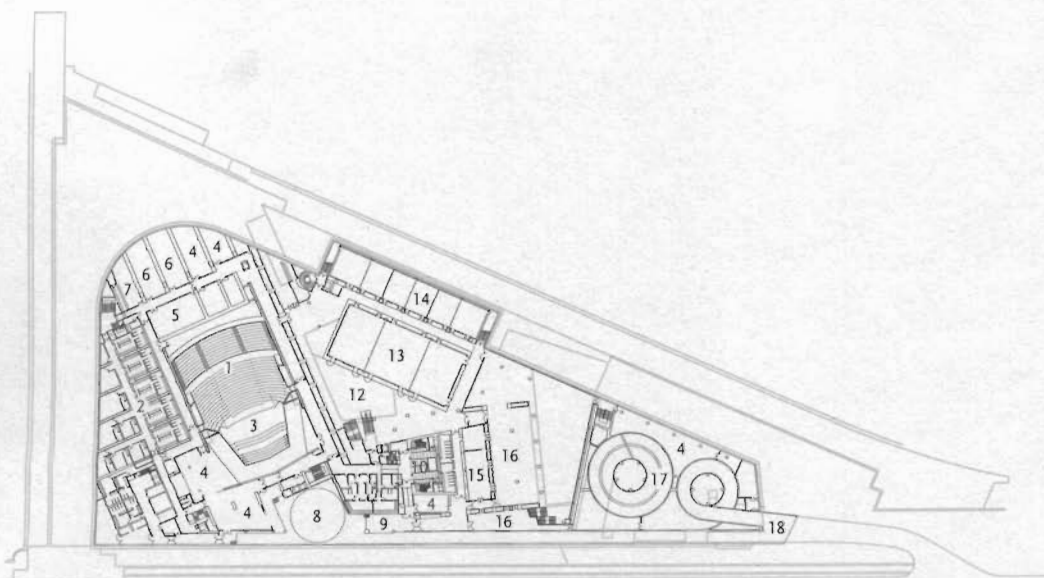
Tweede verdieping

1 concertzaal 2 mezzanine foyer concertzaal 3 congrescentrum 4 mezzanine foyer congrescentrum 5 dek 6 Paseo Marítimo

Begane grond

1 entree concertzaal 2 loket 3 voetgangerstoegang tot parkeren 4 entree congrescentrum 5 entree eetzaal 6 entree expositieruimte 7 entree kantoren 8 ingang parkeren en laden en lossen 9 uitgang parkeren 10 nooduitgang concertzaal 11 foyer concertzaal 12 garderobe 13 bar concertzaal 14 concertzaal 15 toneel concertzaal 16 cafetaria 17 keuken 18 verhuurbare ruimtes 19 foyer congrescentrum 20 accreditatie congrescentrum 21 toneel congrescentrum 22 congrescentrum 23 vergader-ruimtes 24 kantoren 25 vide eetzaal 26 expositieruimte

Kelder -1

1 concertzaal 2 kleedkamers acteurs 3 toneel 4 berging 5 oefenruimte dans 6 oefenruimte muziek 7 cafetaria 8 roterende laadzone 9 ingang aflevering 10 onder het congrescentrum 11 kleedkamer congrescentrum 12 foyer congrescentrum 13 multi-purpose ruimte 14 vergaderruimtes 15 keuken 16 eetzaal 17 uitgang parkeren 18 ingang parkeren

rechts De entree van de Kursaal, gezien richting stad.

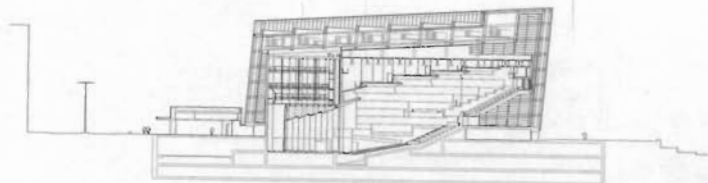
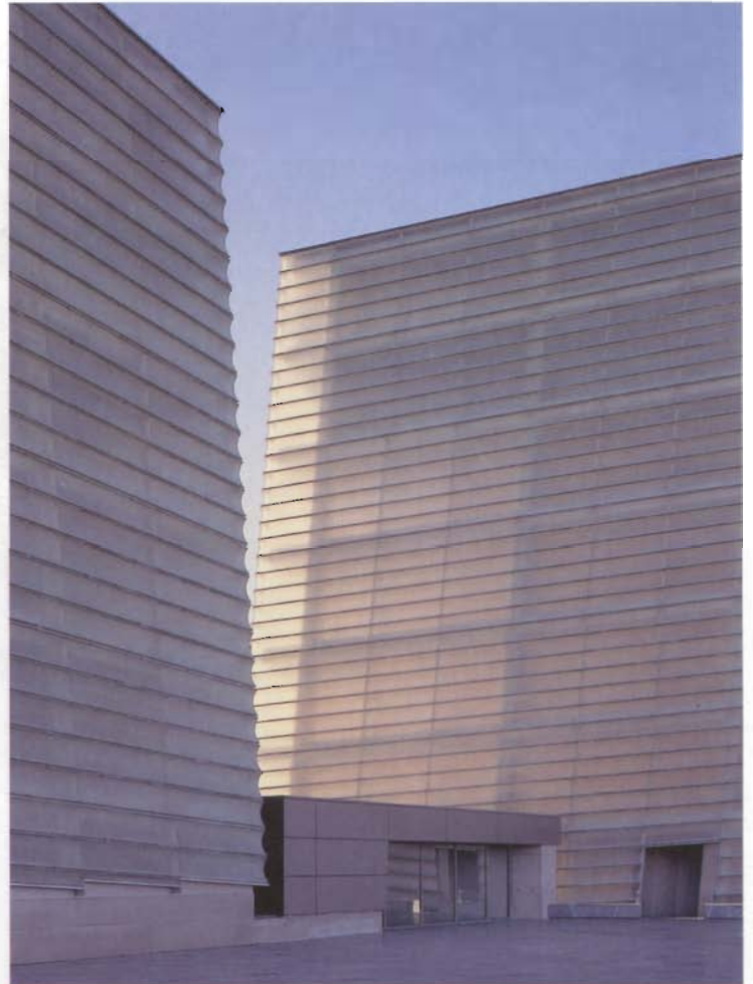
rechtsonder Aansluiting van de glasgevel op de stenen onderbouw.

derlijk ondergebracht in een prismatisch glasvolume en de overige functies verzameld in een horizontaal podium dat zich uitstrekt over vrijwel het gehele beschikbare terrein. De vormgeving van de twee kristallijne lichamen brengt spanning in het ontwerp. Met hun hoekige contouren lijken ze op de rotsblokken waaruit de pieren bij de riviermond zijn opgebouwd.

Moneo's glasvolumes kunnen op het eerste gezicht misschien voor simpele kubussen worden aangezien, maar in werkelijkheid zijn het prisma's die subtiële geometrische bewerkingen hebben ondergaan. In de plattegrond zijn de prisma's verdraaid, niet alleen onderling maar ook ten opzichte van het grid van de aangrenzende stadswijk. De ruimte tussen de prisma's ligt in het verlengde van de enige straat die naar de Kursaal leidt, zodat het zicht door deze straat niet op het gebouw tot stilstand komt maar zich door een brede kloof opent naar de hemel. Van opzij gezien hellen de twee lichamen enigszins over, ieder in een andere richting: het grote naar de open zee en het kleine naar de berg die het uitzicht aan de noordoostkant afsluit. Dit overhellen dat zichtbaar is aan de verticale en de horizontale lijnen van de prisma's, geeft het project een beheerste dynamiek.

Tegenover de subtiële vervorming van de geometrie staat de meer in het oog lopende manipulatie met de huid van het gebouw. De gevelvlakken van de twee prisma's worden gevormd door een tweetal stalen rasters waartegen een dubbele glazen gevel is bevestigd. De buitenste glashuid bestaat uit holvormige delen die de horizontale lijnen in de gevel benadrukken, de binnenste huid is opgebouwd uit vlakke glaspanelen. Met deze oplossing wordt bereikt dat het gebouw er overdag uitziet als een brok kristal dat door zijn zeegroene kleur opgaat in het landschap en zich aldus losmaakt van de stad - precies zoals Moneo het van meet af heeft bedoeld. Maar na zonsondergang is het gebouw veel nadrukkelijker aanwezig. Een uitgekiend verlichtingssysteem in de dubbele glazen gevel zorgt er dan voor dat de prisma's met een eigen luster bemiddelen tussen het natuurlijke duister van de zee en het overvloedige kunstlicht van de nachtelijke stad.

De twee concertzalen zijn als vrijstaande houten dozen in de glazen omhulsels geplaatst. Een spectaculaire hal, ondergebracht in de ruimte tussen de

Lengtedoorsnede over concertzaal

Lengtedoorsnede over het podium met concertzaal en congrescentrum

rechts De concertzaal

midden onder Verhogingen en trappen in de hal. Duidelijk waarneembaar is dat de Concertzaal is opgevat als een gebouw in een gebouw.

uiterst onder Foyer concertzaal. De dubbele glasgevel en de betonnen draagstructuur zijn duidelijk waarneembaar.

rechterpagina

Ruimte tussen de dubbele glasgevel en de wand van de concertzaal.

glashuid en de houten doos, verschaft toegang tot de grootste van de twee zalen. Een indrukwekkend stelsel van verhogingen en trappen verleent aan de hal het karakter van een stedelijke burgerzaal. Tegen de achterwand van deze schitterende foyer bieden enkele zorgvuldig geplaatste en ruim bemeeten vensteropeningen zicht op de zee en de horizon. Aan de Avenida de la Zurriola, waar zich de entree bevindt, maakt een grote horizontale luifel de gebouwdelen voor het oog van de voorbijganger tot een eenheid. De ruimte onder de luifel geeft doeltreffend vorm aan de overgang tussen de omringende stad en het interieur van de Kursaal. Ook hier is de relatie tussen gebouw en stad niet vormgegeven als een hard contrast.

Juwelen tegenover banale dozen: in die tegenstelling schuilt het succes van Moneo's ontwerp. Het alledaagse stadsleven heeft genoeg aan anonieme dozen, maar de magie van een muziek-, dans- of theatervoorstelling kan alleen ontstaan in uitzonderlijke gebouwen. Bijvoorbeeld in gebouwen als juwelen, gemaakt uit glas en licht.

Vertaling Dave Wendt

CENTRO KURSAAL SAN SEBASTIÁN

Opdrachtgever Centro Kursaal-Kursaal Elkargunea S.A.

Financiers Municipality of San Sebastián, Diputation of Guipuzcoa, Basque Government, Ministry of Culture

Ontwerp Rafael Moneo

Projectarchitect Luis Rojo

Prijsvraag Jeff Inaba, Andrew Borges, Barry Price, Ezra Gould, Collette Creppell, Nancy Chen, Albert Ho

Ontwerp en werktekeningen Ignacio Quemada, Eduardo Belzunce, Fernando Iznaola, Collette Creppell, Jan Kleihues, Luis Diaz Maurino, Adolfo Zanetti, Robert Robinowitz

Constructie Ignacio Quemada, Juan Beldarrain, Pedro Elcuaz, Imanol Iturria

Adviseur constructies Javier Manterola, Hugo Corres & Associates, Jesús Jiménez Cañas

Adviseur installaties J.G. Asociados

Adviseur akoestiek Higini Arau

Aannemer Murias, Moyua (fundering); Dragados, Amenabar, Altuna y Uria (betonconstructie); URSSA (staalconstructie); U Moran (gordijnen); Blasco, Elorza (vloerbedekking); Elektra, Ondoan, Imave, Giroa, Cenia (installaties)

Maquette Juan de Dios Hernández en Jesús Rey

Capaciteit auditorium/symphony hall 1806 zitplaatsen

Inhoud 15.884 m³ (concertzaal); 13.773 m³ (opera)

Capaciteit congreshal/chamber hall 624 zitplaatsen

Inhoud 4.546 m³

Bruto/netto vloeroppervlak 60.440 m²/49.908 m²;

Exterior urbanization 10.776 m²

Prijsvraag maart 1990

Voorlopig ontwerp oktober 1990

Werktekeningen november 1993

Aanvang bouw juni 1995

Oplevering augustus 1999

Bouwbudget 9,000 miljoen pesetas

